

El món obscur i la música en els mites andins

12/2011 - **Filologia**. Més enllà del seu valor prestigiós o merament quotidià, la música té en les principals tradicions un valor iniciàtic, ja que connecta amb allò obscur, amb l'ocult. La música diu l'absència i el misteri, i dona veu a allò que està en silenci. Les històries de la música com a energia que ens connecta amb l'altre o amb la matèria mateixa del món estan moltes vegades en els mites musicals presents en totes les tradicions i, en aquest treball, la investigadora Helena Usandizaga del Departament de Filologia Espanyola de la UAB compara algunes històries de la tradició occidental amb les històries mítiques andines per veure després la seva projecció en tres autors literaris.

Sirenes andines representades en una "Tabla de Sarhua", obra de Juan Walberto Quispe.

En la tradició occidental, Orfeu amanseix les feres, rendeix a la seva enamorada, i suspèn l'activitat infernal amb la música, i, quan no pot rescatar la seva estimada Eurídice de la mort, la seva lira canta la pèrdua i el dolor. També en la tradició andina els mites connecten la música amb el món obscur: els personatges que habiten a les coves, a les cascades i en les fonts són els que transmeten i ensenyen la música, com el *wamani* o esperit de les muntanyes, i sobretot la sirena, *serena* o *sirinu*, personatge que pren el seu nom de la tradició occidental, però que existia abans de l'arribada dels espanyols com un esperit de les aigües associat a la fertilitat de la terra i del bestiar.

Però a més, com les sirenes de la tradició grega, les de l'andina sedueixen amb la seva música. Com aquelles, són éssers perillosos que poden embogir a qui escolta la seva música bellíssima, les seves agudes melodies d'arpes i violins. Els dansaires de les competicions rituals pacten amb el *wamani* i acudeixen a les cascades i als brolladors per rebre la música de la sirena. Com es controlen aquests éssers poderosos i perillosos, però també benèfics i productius? La cultura andina té mecanismes per gestionar aquest contacte amb el sagrat i amb les forces fosques que habiten a l'interior de la terra i dels turons, i en les llacunes, les deus, els rius i que tenen alguna cosa a la vegada benèfica i perillosa però amb la que es pot pactar: la cultura té els ritus autoritzats per fer-ho, especialment l'ofrena que estableix la reciprocitat entre els déus i els homes, entre les forces sagrades i la vida humana, pacte mutu que no s'ha de confondre amb el desigual i aterridor pacte amb el diable de la tradició occidental.

Aquesta pertinença de la música al món obscur no és potser gaire diferent de la relació de la música amb allò arcà present en altres tradicions. Cobra però, pel món andí, un caràcter d'intercanvi, a més fortament material, que correspon a la visió animista en què les coses de la naturalesa emanen substància sagrada sense que sigui necessari accedir a un pla abstracte. Es tenyeix també, en el món andí, de la dinàmica subjacent a aquesta cosmovisió, on la divisió del món en estrats -món de dalt, món d'aquí, món de baix- no impedeix una activa interacció entre ells, i un sistema de pactes i reciprocitats que resulta diferent

de la comunicació entre l'alt i el baix present en altres tradicions. Aquests personatges que viuen a les llacunes i fonts són forces tel·lúriques i freqüentment femenines, de manera que la pertinença al món de sota es relaciona de vegades amb el culte a la *Pachamama* o mare terra, i alhora amb el culte als avantpassats. Aquesta visió material no deixa de ser profundament espiritual: la diferència és que no hi ha una dicotomia entre la matèria i l'esperit, com sí existeix en certa tradició platònica. En aquest treball, inclòs dins del projecte "Inventari de Mites prehistòrics en la literatura llatinoamericana (FFI2008-00.775)", l'antropologia és un pont per entendre com, en tres textos literaris d'autors peruans que exploren aquest món, els mites de la música són imatges potents i irradiants que configuren el sentit del text. A "Los ríos profundos" (1958), de José María Arguedas, els éssers transmissors de la música i la música mateixa formen part d'un conjunt de forces mítiques -la pedra, els rius, les muntanyes, la sang, les llàgrimes ...- que cal reactivar amb la rebel·lió per recuperar la força subjugada de la cultura andina; a "El pez de oro" (1957), de Gamaliel Churata, un personatge mític, la Sirena que habita en el llac Titicaca, transmet els secrets de la música a seu fill, el Peix d'or, en estreta interacció amb el Puma d'or, el seu marit i pare respectivament, i *alter ego* d'un anunciador que busca recuperar la història, la filosofia i l'escriptura americanes en contacte amb el món andí; a "Candela quema luceros" (1989), de Félix Huamán Cabrera, la jove misteriosa que habita en una cova aquàtica transmet als habitants del poble els cants alegres de les tasques de la collita i, després de l'atac dels soldats i la mort de gairebé tot el poble en el marc del conflicte armat intern peruà (1980-2000), fa fluir l'legia d'aquest món arrasat per la violència.

Sirenes andines representades en una "Tabla de Sarhua", obra de Joan Walberto Quispe.

Helena Usandizaga

Departament de Filologia Espanyola

"El mundo oscuro y la música en los mitos andinos". Usandizaga, H. (2011), Bulletin of Hispanic Studies, 88 (6), pp. 635- 650.